

Kirja-arviot

Kaksiosainen kokoelmateos suomensukuisista vähemmistökielistä

Suutari, Pekka (toim.). 2021. *Karjalankieliset rajalla*. Kultaneito XXI. Joensuu: Suomen Kansantietouden tutkijain seura. 297 sivua.

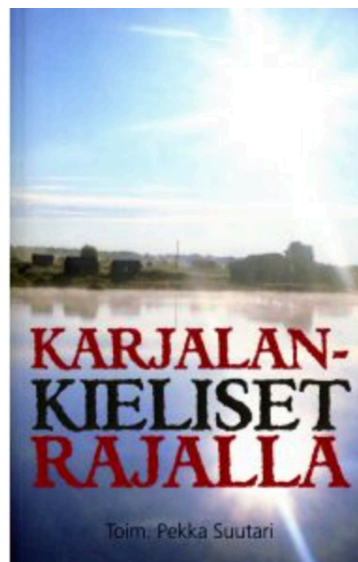
Elina Hytönen-Ng

Karjalankieliset rajalla on vertaisarvioitu kokoelmateos, joka koostuu johdannosta ja kahteen osaan jaetuista yhdeksästä artikkelista. Pekka Suutarin ja Olga Karlovan kirjoittama johdanto avaa koko kirjan teemoja ja antaa mielekkään mutta tiiviin silmäyksen Karjalan ja Vepsän historiaan sekä tämän päivän tilanteeseen. Kirjan lähtökohta on Suutarin ja Karlovan mukaan ”eri tieteenalojen välinen monitieteinen kulttuurintutkimus” (s. 24).

Karjalaisuuden määrittäminen

Ensimmäisen osan avaa Maarit Sirenin artikkeli, joka keskittyy tarkastelemaan Valtimon Rasimäen kylää ja sinne sijoitettua rajakarjalaista siirtoväkeä. Heitä Sireni tarkastelee 1980-luvulla kerätyn kylätutkimusaineiston valossa, jota on täydentänyt itse keräämällään aineistolla. Sireni tekee tätä kautta myös huomioita siitä, miten lähtöpaikkoja on kuvattu siirtokarjalaisten muistitietoon perustuvissa kertomuksissa. Koska 1980-luku ei ollut otollista aikaa siirtokarjalaisten lähtöpaikoista ja niihin liittyvistä tunteista puhumiselle, kertomuksista puuttuvat henkilökohtaisesti merkitykselliset paikat ja maisemat. Arkistoaineisto on näin hyvin linjassa aikakauden yleisesti hyväksytyjen puhe- ja ajattelutapojen kanssa. Nykypäivän asukkaiden kodeista taas puuttuvat entisten kotitalojen kuvastot, ja lähtöpaikat näkyvät lähinnä kylien karttoina tai kirkkojen kuvina eikä rajakarjalaisia näkymiä ole käytössä.

Artikkeliä lukiessani olisin kaivannut kertomuksien lähtöpaikkoja maantieteellisesti selvästä karttasta. Eri kylien nimet, esimerkiksi Kotajärvi, eivät kerro lukijalle paljoakaan, varsinkin kun näitä kyliä ei löydy nykypäivän venäjänkielisistä kartoista. Fyysisen etäisyyden ymmärtäminen Valtimosta olisi selventänyt artikkelin sanomaa ja helpottanut hahmottamista. Karttoja olisin kaivannut myös muutamassa muussa artikkelissa. Tästä huolimatta Sirenin artikkeli avaa mielenkiintoisen näkymän vanhaan siirtokarjalaiseen aineistoon.

Milla Uusitupa käyttää artikkelissaan myöskin vanhaa 1960- ja 1970-luvuilla kerättyä aineistoa. Uusitupa tarkastelee vanhan aineiston valossa, miten karjankieliset siirtokarjalaiset määrittivät omaa äidinkieltään, uskontoaan ja rajakarjalaista taustaansa kielitieteellisissä haastatteluissa. Siirtoväen kielellinen omalaatuisuus jäi Suomessa huomiotta. Evakuointien yhteydessä tämän väestöryhmän muuttoliike vaikutti heitä ympäröivään kulttuuri- ja kieliympäristöön varsin kokonaisvaltaisesti samalla kun vanhat sosiaaliset verkostot pirstaloituivat.

Murrehaastatteluissa näkyy osaltaan myös se, että haastateltavat kokivat oman kielen nimeämistä vaikeaksi. Uusitupa näkee tämän osittain heijastelevan sitä, että karjalan kielellä ei ole ollut omaa statusta ja sen asema on ollut sotien jälkeen heikko. Samaan aikaan kuitenkin haastatteluissa tuotetaan eroa suomen ja rajakarjalaisten oman kielen välille sekä erontekoa siirtokarjalaisten ja paikkakuntalaisten välillä. Uusituvan mukaan tätä vastakkainasettelua ei ole rakennettu ehdoin tahdoin, ja vierauden tunne onkin heijastunut enemmän haastateltavaa ympäröivään fyysiseen paikkaan, jossa erot ovat olleet helpommin lähestyttäviä. Haastatteluissa taas nousee esille jaottelua karjalaisten kesken sen mukaan kummalla puolella rajaa he ovat syntyneet.

Ensimmäisen osan kolmas artikkeli on Pekka Suutarin kirjoittama ja käsittelee karjalankielistä musiikkia Suomessa. Tarkastelun fokuksessa ovat karjalankieliset äänilevyt Suomessa, eli miten paljon ja minkälaisessa kulttuurisessa kontekstissa niitä on levytetty. Käyttämällä muun muassa äänilevytietokantoja, nettisivuja ja lehtiaineistoja Suutari tarkastelee esimerkiksi karjalaisen musiikin näkyvyyttä ja asemaa Suomessa. Siinä missä 1900-luvun alkupuolella karelianismi korosti karjalaisen kulttuurin arvoa, evakkoutta seuranneina vuosina oli nähtävissä se, etteivät karjalaiset saaneet tukea omankieliselle kulttuuritoiminnalleen.

Suutari tarkastelee kattavasti Suomessa ja Venäjän Karjalassa julkaistua karjalankielistä tai Karjalaan liittyvää musiikkia aina Heikki Koukkusesta Samppa Karhuun ja Loimolan Voimaan. Suutari toteaa, että levytyksissä on korostunut tietty perusohjelmisto, joka on ollut yhtenäistä molemmin puolin rajaa olevilla karjalaisilla. Venäjän puoleisesta ohjelmistosta puuttuu kuitenkin *Karjalani rahvas*-kappale, joka on sävelletty maailmansotien välillä, koska kappale ei rajojen sulkeutumisen jälkeen siirtynyt yli rajan. Artikkelinsa loppuksi Suutari luo vielä katseensa karjalankielisen musiikin revitalisaatioon eli uuteen kulttuuriseen nousuun.

Ensimmäisen osan viimeisessä artikkelissa Ilia Moshnikov tarkastelee Suojärven rajakarjalaismurteen kielivariaatiota NUT-partisiipin kautta. Suojärven kielivariaatioon vaikuttivat varsin pitkään jatkuneet kielikontaktit eri suuntiin. Suojärven murteen voitiin nähdä sijaitsevan siirtymävyöhykkeellä varsinaiskarjalan ja livvinkarjalan välissä. Moshnikovin artikkelissa on kiitettävää se, että hän on havainnollistanut aineistonsa maantieteellistä asemaa kahdella kartalla. Karttojen pienen koon vuoksi olennaiseksi nousevat värierot eivät nyt kuitenkaan erotu hyvin. Kartta 2 vaatisi lukijalta suurennuslasia, jotta erot tulisivat näkyville. Tästä huolimatta tutkimuksessa nousee mielekkäästi esille, että Suojärven rajakarjalaismurteessa ovat sekoittuneet karjalan ja suomen kielen partisiippivariantit, vaikkakin yksilökohtainen vaihtelu on ollut suurta. Moshnikov toteaa, että suomessa ja karjalassa käytössä olleiden partisiippivarianttien esiintyminen viittaa näiden kielimuotojen yhteiseen muinaiskarjalaiseen alkuperään.

Media ja revitalisaatio

Toisen osan ensimmäisessä artikkelissa Outi Tánčzos tarkastelee kielivähemmistöjen sanomalehtien roolia kieliyhteisöissä. Tämän hän tekee karjalaisen *Oma Mua*, vepsäläisen *Kodima* ja romanianunkarilaisen *Szabadság* -lehtien päätoimittajien haastatteluiden pohjalta. Artikkelin tausta-ajatuksena on, että valtamediassa näiden kielivähemmistöjen näkyvyys jää heikoksi, joten vähemmistökielisen median merkitys on tästä syystä oleellista. Artikkelinsa kautta Tánčzos tarkastelee myös sitä, millaisia ryhmiä vähemmistömedian sisällä konstruoidaan sekä luodaanko tällä jonkinlaista yleistä etnistä identiteettiä.

Vaikka kieliryhmien ja lehtien kokojen väliset erot ovat huomattavia, ovat lehtien päätoimittajien näkemykset lehtien tehtävistä varsin yhteneväisiä. Keskeiseksi nousee muun muassa vaihtoehtoisten näkökulmien esille tuominen valtavirtamediaan verrattuna samalla kun vähemmistön ääni pääsee esille. Samaan aikaan vähemmistömedia voidaan nähdä kaksiteräisenä miekkana, sillä valtio voi käyttää sitä myös todisteena siitä, että vähemmistöpolitiikka on hoidettu hyvin, vaikka tosiasiat osoittaisivatkin pinnan alla muuta.

Päätoimittajien haastatteluissa toistuu ajatus siitä, että omankielinen media yhdistää puhujia. Kuitenkin Ulriikka Puuran artikkeli, joka käsittelee *Kodima*-lehteä, näyttäisi nostavan esille osittain päätoimittajien yhteneväisyysajatuksesta poikkeavia näkökulmia. Päätoimittajien kertomuksissa lehdet voidaan kuitenkin tulkita kielellisten oikeuksien ja kieliyhteisön symboliksi. Samaan aikaan he myös kiinnittävät huomiota kielen laatuun ja oikeellisuuteen. Kielen muutokset ja kehitys saattavat osaltaan myös sulkea osan yhteisöön kuuluvista ulkopuolelle.

Puura käsittelee vepsäläisten *Kodima*-lehteä omassa artikkelissaan tarkemmin. Hänen mukaansa vepsäläisten haasteeksi nousee se, että vepsäläisten asuinalueet ovat jakautuneet Venäjällä kolmen eri hallintoalueen puolelle. Heillä ei näin ollen ole yhdistäviä kansallisia rakenteita. Puuran tarkastelun kohteena onkin muun muassa se, miten aluerajat ylittävää vepsäläisyyttä rakennetaan lehdessä. Osa vepsäläisistä ei kuitenkaan enää puhu vepsää tai osaa lukea sitä. Osittain tästä syystä lehdestä on tullut kaksikielinen venäjänkielisten tekstien kuitenkin käsitellessä lähinnä Leningradin alueen uutisia.

Puuran mukaan lehti seuraa hyvin uskollisesti Karjalan tasavallan virallista esitystä, jossa itämerensuomalaiset antavat tasavaltaan oman erityisvärinsä tuomatta kuitenkaan kuuluville erityisen kriittisiä äänenpainoja. Tässä näkyy myös se, että vepsäläiset vertautuvat usein karjalaisiin ja osittain hakevat myös esimerkkiä sieltä, jolloin vepsäläisten omat erityispiirteet jäävät usein huomiotta. Toisaalta vepsäläisten revitalisaatio ei ole Karjalan tasavallan ulkopuolella tavoittanut kaikkia vepsäläisiä tasapuolisesti.

Toisen osan kolmannessa artikkelissa Natalia Giloleva ja Maria Kok tarkastelevat YLE Joensuun (entinen YLE Pohjois-Karjala) karjalankielisten radiouutisten käännoistyössä ilmenneitä haasteita ja esittävät ehdotuksia hyvistä käytännöistä. Nopea käännoistahti sekä olemassa olevien käännoisten puuttuminen aiheuttavat vaikeuksia, ja kirjoittajat esittelevätkin kohtaamiaan haasteita muutamien käännoissolmujen kautta. Osana esittelyään he kertovat siitä, miten käännokselle on etsitty vaihtoehtoja tapauksissa, joissa varsinaista vastinetta sanalle ei löydy tai olemassa olevaan sanaan liittyy vääränlainen konnotaatio. Pitkälti Venäjän Karjalassa kehitetyssä modernissa ja normitetussa livvin karjalassa näkyvät yhteiskuntien erilaiset

rakenteet. Haasteensa asettaa sekin, että käännöstyössä vähemmistökieli voi usein altistua valtakielestä peräisin oleville malleille, joita vähemmistökielellä ei ole aikaisemmin ollut.

Miikul Pahomov tarkastelee artikkelissaan lyydin kielen revitalisaation haasteita. Pertti Virtaranta näki 1970-luvulla lyydin, Karjalan tasavallan yhden alkuperäiskielen, itsenäisenä itämerensuomalaisena kielenä. Nykyään suurin osa lyydiläisistä asuu Karjalan tasavallan kaupungeissa. Suurin osa lyydiä puhuvista edustavat vanhempaa ikäpolvea ja arvioiden mukaan puhujia olisi vain noin 150 henkeä, koska suurin osa lyydiläistaustaisista henkilöistä ei enää kieltä puhu. Kielen negatiivista kehitystä on edistänyt huonosti onnistunut kielisuunnittelu, jossa lyydiläiset jätettiin revitalisaatiotoiminnan ulkopuolelle. Tämän seurauksena Karjalan tasavallassa virallista tukea saavat vain vepsä, suomi, livvinkarjala ja varsinaiskarjala. Osana tätä kehitystä muun muassa lyydiläisortografiasa vakiintunut ü-kirjain on jäänyt ilman käyttöä.

Tämän kriittisesti uhanalaisen kielen puhujat ovat vaatineet lyydin kielen tunnustamista itsenäiseksi kieleksi ja lyydiläisten tunnustamista itsenäiseksi suomalais-ugrilaiseksi kansaksi. Kielen asemaa on osaltaan heikentänyt erimielisyydet lyydin asemasta, koska sitä ei ole hyväksytty omaksi kielekseen. Koska karjala ja lyydi poikkeavat lähtökohdissaan toisistaan, ei revitalisaatiotoiminta karjalasta kopioituna toimi lyydin parissa; onhan myös näiden kielten puhujien määrä ja uhanalaisuus aivan toista tasoa. Pahomov kuuluttaakin sen perään, että lyydi tarvitsee omakohtaista revitalisaatiopolitiikkaa.

Artikkelikokoelman viimeisenä tekstinä on Tiina Sepän teksti, jossa tarkastellaan *Kainuun Sanomien* 2006 vuosikerran puitteissa lehden Karjala- uutisointia suhteessa Venäjä-uutisointiin ja karelianistisiin teksteihin. Tältä aineistolta Seppä kysyy, mistä puhutaan, kun puhutaan Karjalasta, tai minkälaista kuvaa karjalapuhe toistaa. Sepän erityisen tarkastelun kohteena ovat lehden uutisten otsikot ja kuvitus. Tarkastelussaan Seppä toteaa *Kainuun Sanomien* uutistekstien toistavan hyvin perinteisiä mielikuvia, joissa Karjalaan liitettävät mielikuvat symboloivat ikäikaista ja myyttistä menneisyyttä. Tässä on nähtävissä samoja Karjalan ja karjalaisuuden elementtejä, jota hyödynnettiin Suomen ja suomalaisuuden rakentamisessa ja jossa vieraiksi koetut piirteet pyrittiin häivyttämään. *Kainuun Sanomien* uutisoinnissa tämä näkyy muun muassa siinä, miten Venäjää käsittelevät tekstit sukupuolitetaan maskuliiniseksi, kun taas Karjalaa käsittelevät tekstit esitetään feminiinisinä. Sanomalehtitekstit siis toistavat romanttisia Karjala-representaatioita ja -käsityksiä samalla kun ei-toivotut piirteet esitetään venäläisinä.

Muita huomioita kokonaisuudesta

Artikkelien painopiste asettuu kielitieteen puolelle, jolloin esimerkiksi Suutarin musiikkiin keskittyvä artikkeli jää hieman irralliseksi. Lukijalle jää nyt epäselväksi, johtuuko kielitieteellinen painotus siitä, että Raja-Karjalaa tai vähemmistökielisiä ryhmittymiä on tutkittu vähän kulttuurintutkimuksessa, kun taas kielitieteen ja perinteentutkimuksen painotukset ovat korostuneet. Tämä kuitenkin nostaa esille sen, että Raja-Karjalan ja kielivähemmistöjen nykypäivän tilannetta olisi hyvä tarkastella monipuolisemmin.

Samaan aikaan herää kysymys siitä, painottuuko kirjassa nyt liikaa karjalaisuus, kun osa artikkeleista käsittelee muita vähemmistöjä: vepsäläisiä ja lyydiläisiä. Lyydiläisiä ei nyt edes mainita kirjan johdannossa. Näiden vähemmistöjen läsnäolo ei tule myöskään esille kirjan

otsikossa *Karjalankieliset rajalla*. Samaan aikaan esimerkiksi lyydiläisiä käsittelevä artikkeli nostaa kuitenkin esille sen, ettei tämä kieliryhmä ole saanut tunnustusta osittain juuri karjalaisuuden ylikorostuessa. Lukijalle tämä näyttää siltä, että nämä vähemmistökielet ovat nyt juuri kokeneet jotain samaa. Ovathan ne tulleet nyt kategorisoiduksi karjalaisuuden alle.

Kirjan kokonaisuutta tarkasteltaessa nousee esille artikkelien vaihteleva pituus. Siinä missä kokoelman lyhyin artikkeli on vain 19 sivua pitkä, on pisin artikkeli 41 sivun pituinen. Artikkelien pituuksia olisi siis voinut yhtenäistää. Samaan aikaan lukijaa osin häiritsee läpi teoksen toistuva osittain huolimaton taittaminen. Tästä esimerkkinä useiden artikkelien kohdalla toistuva yksittäisen rivin välilyöntien puuttuminen. Ongelma olisi ollut helppo huomata ja ratkaista taiton sekä huolellisen oikoluvun yhteydessä muun muassa sanojen tavuttamisella. Vaikka tämä huolimattomuus onkin vähäistä, jää siitä lukijalle häiritsevän viimeistelemätön tunne koko kirjan osalta. Kirja kuitenkin nostaa esille tärkeitä vähemmistökieliryhmiä koskettavia kysymyksiä ja ongelmia samalla kun se tarjoaa katsauksen tämän hetken Raja-Karjalaa käsittelevään tutkimukseen.

Elina Hytönen-Ng on etnomusikologi ja kulttuurintutkija, joka toimii tutkijana Karjalan tutkimuslaitoksella Itä-Suomen yliopistossa.